

Σαίξπηρ, Οθέλλος και κυπριακό κρασί

Μέρος Γ'

Οα προσπαθώ, λοιπόν, αναλύοντας τον Οθέλλο, ένα από τα κορυφαία έργα του Σαίξπηρ, να εντοπίσω εκείνα τα σημεία που δείχνουν την αδύναμη πλευρά του ποιητή, δηλαδή την έλλειψη παιδείας και μόρφωσης, που δικαιολογούν κι αυτά μερικώς

Του

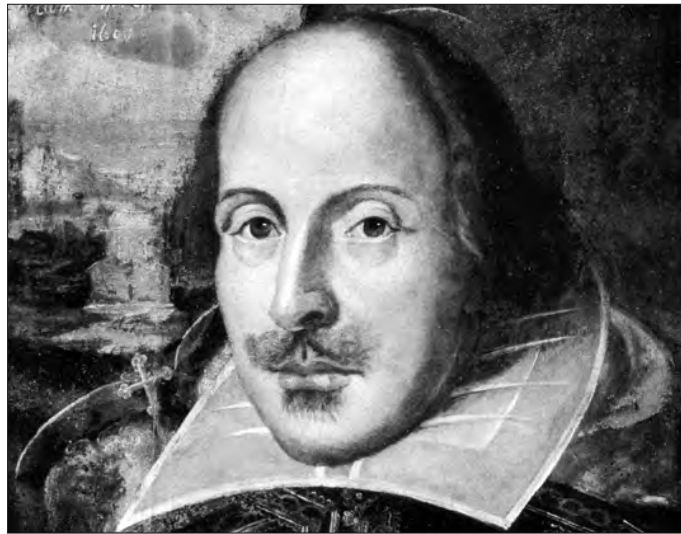
ΚΥΡΙΑΚΟΥ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ*

την ύπαρξη του «σαιξπηρικού ζητήματος». Επίσης θα παρουσιάσω τις αναφορές του στο κρασί και θα προσπαθήσω να κάνω επ' αυτού μια κάποια μεγαλύτερη ανάλυση. Θα ήθελα εδώ να αναφέρω ότι τα περισσότερα κομμάτια που παραθέτω από το έργο, προέρχονται από τη μετάφραση του Δημήτριου Βικέλα.

Μια από τις ιστορικές ανακρίβειες στο έργο είναι η προσωπικότητα του ίδιου του Οθέλλου, ένας Μαυριτανός οποίος παρουσιάζεται να είναι μαύρος στο δέρμα και να βρίσκεται στις υπηρεσίες της Βενετίας. Η λέξη «Μαυριτανός» (στα αγγλικά Moor) αναφέρεται ιστορικά στην μερική αραβική καταγωγή αφρικανική φυλή που έχει μελαχρινό δέρμα, κι όχι το σκούρο δέρμα των μαύρων της Αφρικής. Ωστόσο, ο Σαίξπηρ, όπως και άλλοι άνδρες της εποχής του, δεν προβαίνει σε καμία διάκριση μεταξύ των δύο τύπων και απεικονίζει τον Οθέλλο σαν καθαρό μαύρο της Αφρικής, σε πλήρη αναγνώριση των φυλετικών εντάσεων που θα προκαλέσει η ένωσή του με τη λευκή Δυσδαιμόνα. Από την άλλη, η Βενετία ποτέ δεν είχε επαφή με αυτή τη χώρα της Αφρικής, ώστε ένας Αφρικανός να πάρει τέτοιο μεγάλο αξίωμα, αντίθετα οι Βενετοί προτιμούσαν πάντα να δίνουν ψηλά αξιώματα μόνο σε Βενετούς. Η παρουσία ενός Μαυριτανού στη Βενετία φαίνεται να είναι αποτέλεσμα σύγχυσης στον ημιαγρόμματο Σαίξπηρ, καθώς ποτέ δεν υπήρξε παρουσία Μαυριτανών στη Βενετία αλλά στην Ισπανία. Από την άλλη, οι Μαυριτανοί είναι Αραβες μοσαβιθάνοι, δεν έχουν τόσο μαύρο χρώμα, ίσως θα μπορούσε να ήταν μελαψός αλλά όχι μαύρος.

Η εξουσία στη Βενετία ανήκε αποκλειστικά σε μια μειοψηφία αριστοκρατών-εμπόρων οι οποίοι έδωσαν ακούσαν το επάγγελμά τους σαν λειτουργήματα. Δεν τους επιτρεπόταν κανένα λάθος. Ο τρόπος που διοικούσαν καθώς και η ιδιωτική τους ζωή ελέγχονταν προσεκτικά, ο παραμικρός λόγος τους ζηγιζόταν. Η συζήτηση με ξένους απαγορευόταν εντελώς, εκτός αν τους υποχρέωνε το λειτουργήμα τους - ήταν ένα προφυλακτικό μέτρο που έφθανε ως τα άκρα έναντι των ζητιάνων: οι Βενετοί άνοιγοι σίγουροι ότι η ανάσφα των ζητιάνων μετέδιδε την πανούκλα, τους έδιωχναν από την πόλη. Αυτή η συμπεριφορά που είχε επιβάλει το Μεγάλο Συμβούλιο, δεν επέτρεπε καμία εξαίρεση και βασιζόταν σε μια αρχή: τον διακωλύει τον Βενετών από τους ξένους. Ως και τα πανδοχεία και τα καπηλεία ήταν χωριστά και είχαν πολύ αυστηρή επιτήρηση. Υπήρχαν εκείνα που προορίζονταν για τους ξένους και εκείνα που δέχονταν μόνο τους ντόπιους.

Ανάμεσα στα εδάφη της νοτιοανατολικής Μαυριτανίας και στη Βόρεια Αφρική κατοικούσαν ήδη πληθυσμοί Βερβέρων. Τον 8ο αιώνα τα πρώτα εδάφη ανήκαν στο βασίλειο της Γκνάνας. Την ίδια περίοδο εξαπλώθηκαν οι Αραβες και εξισλαμίστηκαν οι νομάδες (Ζενάγκα) κατέκτησαν τον 11ο

αιώνα τα εδάφη της Μαυριτανίας. Επομένως οι Μαυριτανοί ήταν μουσουλμάνοι, τέτοιος θα έπρεπε να ήταν και ο Οθέλλος, κι όμως είναι έτοιμος να πολεμήσει τους μουσουλμάνους Τούρκους που απειλούσαν την Κύπρο, λέγοντας τα παρακάτω (Πράξη Α, σκηνή Γ):

Αυθένται μου, ο τύραννος, που λέγεται Συνήθεια, μου κάμνει απαλότατο, σαν πουπουλένιο στρώμα, το σιδερένιο των μαχών ή λίθινο κρεβάτι.

Τ' ομολογώ εις την ζωή τη σκληραγωγημένη φυσική μου την ορμή κι ενέργεια ευρίσκω.

Μετά χαράς τον δέχομαι κι επάνω μου τον παίρνω τον νέον πόλεμο αυτόν κατά των μουσουλμάνων!

Οι Αγγλοι του δεκάτου έκτου αιώνα, είχαν πρόσβαση σε μια ποικιλία πηγών για την Αφρική, μερικές πραγματικές και μερικές φανταστικές. Θρύλοι και απίθανες ιστορίες ριζωμένες στη λαϊκή φαντασία, εξαιτίας μερικών στις κλασικές ιστορίες για τέρατα και παράενα πλάσματα-σταδιακά αντικαθίστανται από πιο ακριβείς ιστορίες γραμμένες από ταξιδευτές της σερίτης και της θάλασσας, οι οποίοι παρουσίαζαν επίσης χάρτες πιο ακριβείς από πριν. Υπολογίζεται ότι ο Σαίξπηρ ήξερε ένα από αυτά τα βιβλία, πιθανώς τη Γεωγραφική Ιστορία της Αφρικής του Johannes Leo Africanus, ενός Μαυριτανού της Βόρειας Αφρικής, και ότι το υλικό υπόβαθρο των περιπετειών του συγγραφέα μπορεί να έχει προκαλέσει τη δημιουργία του Οθέλλου. Επιπλέον, με την έλευση του δουλεμπορίου τη δεκαετία του 1560, όλο και περισσότεροι Αφρικανοί μεταφέρονταν στην Αγγλία. Από τα μέσα του δεκάτου έκτου-αιώνα και μετά, ως εκ τούτου, οι Αγγλοι στο Λονδίνο και σε άλλα λιμάνια είχαν πολλές επαφές τόσο με σκουροχρόμους όσο και ανοιχτόχρωμους Αφρικανούς. Συναντούσαν επίσης μαύρους σαν ελεύθερους ανθρώπους υπό την επίσημη τους ιδιότητα. Εμπορευόταν με αυτούς, και το 1600 ένας Μαυριτανός ευγενής στάλθηκε ως πρεσβευτής στη βασιλείσα Ελισάβετ.

Ο λόγος που στάλθηκε ο Οθέλλος στην Κύπρο ήταν για να αντιμετωπίσει την επίθεση των Τούρκων, που όπως διαφαίνεται μέσα από το έργο εξελισσόταν στη θαλάσσια περιοχή, όπου 33 τουρκικές φρεγάδες κατευθύνονταν εναντίον του νησιού. Στην εξέλιξη, τα τουρκικά πλοία διασκορπίστη-

καν από μια τρικυμία και έτσι η επίθεση δεν πραγματοποιήθηκε. Πρώτα από όλα καμιά τέτοια τουρκική επίθεση δεν εξελίχθηκε εκείνη την εποχή, ούτε και τα τουρκικά πλοία διασκορπίστηκαν από τρικυμία. Πρόκειται για ένα φανταστικό σενάριο, που ο Σαίξπηρ πήρε από κάπου αλλού. Το ίδιο συνέβη πριν χρόνια και με τον Ριχάρδο, ο στόλος του οποίου διασκορπίσε τάχατες από μια μεγάλη τρικυμία, ενώ μερικά πλοία της αρμάδας του αναποδογυρίστηκαν στις ακτές της Κύπρου. Και φυσικά όλα αυτά είναι ψέματα και υπερβολές για να επιθεθούν στην Κύπρο και να κατηγορηθούν τον Ισαάκιο. Η βύθιση των πλοίων στις ακτές της Κύπρου οφειλόταν στο ότι οι Αγγλοι δεν γνώριζαν τις ακτές και μερικά πλοία έπεσαν σε υφάλους.

Ίσως ο Σαίξπηρ να επηρεάστηκε από την ιστορία του Ριχάρδου που συνέβηκε τέσσερις αιώνες πριν, το 1191, ίσως όμως το μύθο για την καταστροφή του τουρκικού στόλου ο Σαίξπηρ να τον πήρε από την καταστροφή της ισπανικής αρμάδας, που συνέβηκε πιο πρόσφατα, στις μέρες του. Σαν κυρίως προτεσταντικό έθνος, η Αγγλία ήταν συχνά σε σύγκρουση με τις γειτονικές καθολικές χώρες, όπως η Ισπανία. Το 1588, η ισπανική Αρμάδα είχε καταρρεύσει από μια ξαφνική, βίαιη φουρτούνα ενώ βρισκόταν στο δρόμο της για να επιθεθεί στην Αγγλία. Το γεγονός αυτό έκανε πολλούς ανθρώπους στην Αγγλία να πιστεύουν ότι ο Θεός είχε παρέμβει για λογαριασμό τους, ως ένδειξη της έγκρισης της αγγλικανικής προτεσταντικής θρησκείας τους. Το ίδιο και στο Οθέλλο, ο τουρκικός στόλος καταστρέφεται στη θάλασσα από μια άγρια καταιγίδα, μια εξέλιξη που φέρνει τη νίκη στους χριστιανούς Ενετούς.

Είναι σίγουρο ότι ο Σαίξπηρ ή ο πιθανός πραγματικός δημιουργός των σαιξπηρικών έργων, να μην επισκεφθήκε ποτέ την Κύπρο. Ετσι δεν γνώριζε και πολλά πράγματα γι' αυτήν (ίσως και να μην ενδιαφερόταν), δεν γνώριζε για τους Έλληνες κατοίκους του νησιού, δεν γνώριζε για την Κουμανδάρια, δεν γνώριζε για τα βενετοϊκά κάστρα. Γι' αυτό κάνει το μεγάλο λάθος να παρουσιάζει τη διαδραμάτιση όλων των γεγονότων στο κάστρο της Αμμοχώστου. Λέγει ο Οθέλλος απευθυνόμενος πρώτα στη Δυσδαιμόνα και μετά στον Ιάγο:

Παγαίνουμε στο Κάστρο. Τελειώσω ο πόλεμος πνίγηκαν οι Τούρκοι.

Τι γίνονται οι φίλοι μου οι παλαιοί της Κύπρου;

Εσύ θα γίνεις του νησιού η καθευμένη τώρα.

Εχω πολλούς, που μ' αγαπούν εδώ, γλυκό μου μέλι.

Απ' τη καρά μωρολογώ και λέγω αλλ' αντ' άλλων

Παρακαλώ σε, Ιάγο μου, κατέβα στον λιμένα,

Ξεφόρτωσε τα πράγματα και φέρε μου στο Κάστρο

τον πλοίαρχο πάσα τιμή και έπεινος του πρέπει.

Ειν' άξιος θαλασσινός. Ω Δυσδαιμόνα, έλα,

και πάλιν καλώς όρισε, αγάπη μου, στην Κύπρο!

Ενα σημείο που μόνο μερικοί αναλυτές αναφέρουν, είναι εκείνο που θέλει τον Οθέλλο να είχε προηγουμένως υπηρετήσει στην Κύπρο, γι' αυτό και του ήταν γνώριμα τα μέρη και οι άνθρωποι. Γι' αυτό και τα λόγια του Οθέλλου πιο πάνω: «Τι γίνονται οι φίλοι μου οι παλιοί της Κύπρου;» ή το άλλο το τόσο όμορφο από την πιο πάνω στροφή:

Ω Δυσδαιμόνα, έλα, και πάλιν καλώς όρισε, αγάπη μου, στην Κύπρο!

Τέτοιο καλωσόρισμα μόνο οι οικοδεσπότες κάνουν. Επομένως, ο Οθέλλος είχε την Κύπρο σαν τόπο διαμονής του, ενώ η Δυσδαιμόνα και οι άλλοι Βενετοί της ακολουθίας του ήταν ξένοι, κάτι που λογικά δεν ευσταθεί, καθόσον ο Ιάγος και ο Κόσιος θα έπρεπε να ήταν υπηρεσιακά πάντα μαζί του.

Όμως το μεγάλο λάθος του Σαίξπηρ εδώ βρίσκεται στην αναφορά του σε κάστρο. Τα τείχη της Αμμοχώστου, παρόλη τη μαεστρία με την οποία χτίστηκαν, δεν είχαν κανένα κάστρο, ούτε κανένα κατάλληλο χώρο για να διαμένει ο Οθέλλος με τη σύζυγο του Δυσδαιμόνα και την ακολουθία του. Ετσι εδώ είναι ολοφάνερο το λάθος και η άγνοια του συγγραφέα για τη δομή των τειχών της Αμμοχώστου. Ο χώρος της λεγόμενης πύλης του Οθέλλου είναι μικρός, δεν αρκεί για να διαμένει ένα αρχοντικό ζευγάρι με την ακολουθία του, με τους δούλους, τις παραμένες, τις υπηρέτριες, και με όλους εκείνους τους αξιωματικούς που συνήθως βρίσκονται στην υπηρεσία των στρατιωτικών. Θα έλεγε κανείς ότι μερικά πράγματα σε ένα έργο συγχωρούνται. Θα μπορούσαμε να συγχωρούσαμε, ποικιλική αδειά για παράδειγμα, την ύπαρξη ενός μαύρου αξιωματικού στην υπηρεσία της Βενετίας, θα μπορούσαμε να συγχωρούσαμε τη φανταστική επίθεση των Τούρκων και το διασκορπισμό του στόλου από μια ξαφνική καταιγίδα, αλλά με κανένα τρόπο δεν θα μπορούσαμε να συγχωρέσουμε την άγνοια για τα τείχη της Αμμοχώστου, διότι όλα τα άλλα παρέρχονται, τα τείχη όμως ήταν εκεί, είναι εκεί και θα είναι για πάντα μια μαρτυρία αδιαμφισβήτητη.

Η εξουδετέρωση του κυπριακού στοιχείου στο έργο αυτό που διαδραματίζεται οχεδόν ολοκληρωτικά στην Κύπρο, είναι για μας ασυγχώρητη, όπως ασυγχώρητη είναι και η αγνόηση του σπουδαίου κυπριακού κρασιού.

Παρόλα αυτά, μια συγκίνηση με διατρέχει όσες φορές κι αν διαβάσω τους πιο κάτω στίχους και απορώ που ο ΚΟΤ σκαρφίζεται διάφορα ανάλατα και συνθηματικά συνθήματα για να προσελκύσει τουρίστες, ενώ έχει διαμάντια, όπως αυτό:

Ω Δυσδαιμόνα, έλα, και πάλιν καλώς όρισε, αγάπη μου, στην Κύπρο!

(Συνεχίζεται)

* Ονομάζονται ως συγγραφείς τεχνικών και ιστορικών βιβλίων. Τα βιβλία του διατίθενται σε όλα τα βιβλιοπωλεία